

Slivka, Michal; Javorský, František

Výsledky archeologického výskumu na lokalitě Poprad-Stojany

Archaeologia historica. 1984, vol. 9, iss. [1], pp. 193-214

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139500>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

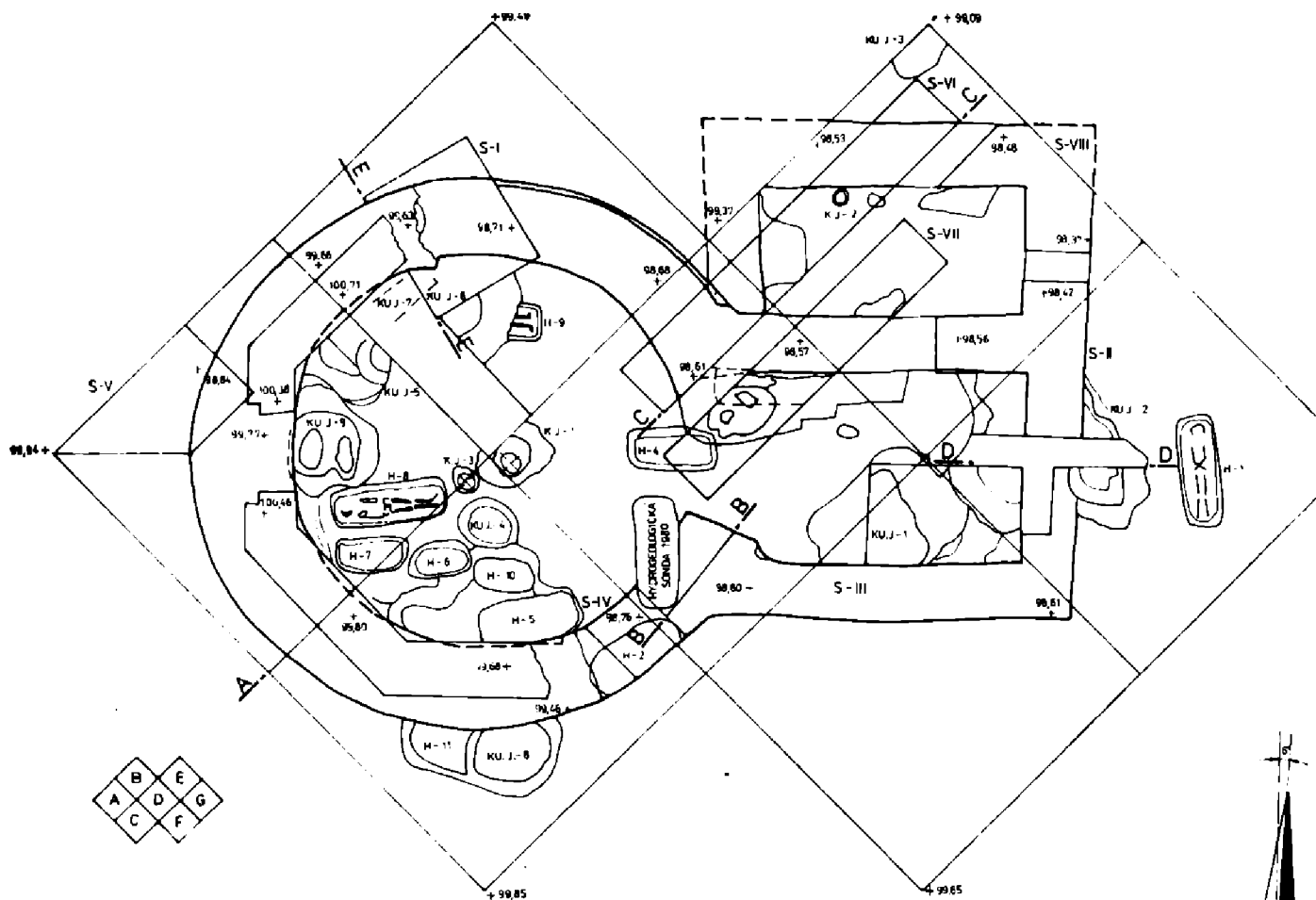
Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Výsledky archeologického výskumu na lokalite Poprad-Stojany

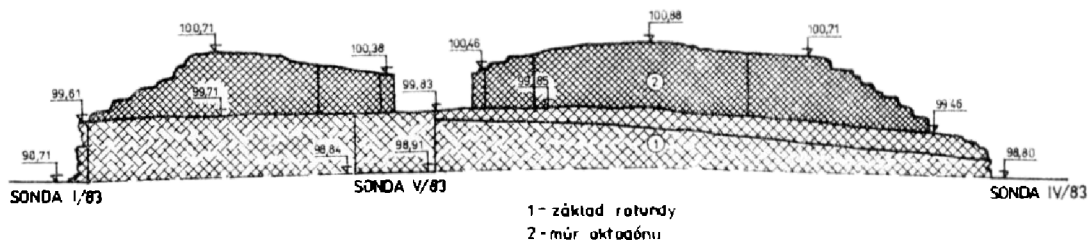
Príspevok k poznaniu centrálnych stavieb na Spiši

MICHAL SLIVKA–FRANTIŠEK JAVORSKÝ

Zaniknutá stredoveká dedina Stojany v blízkosti dnešného okresného mesta Poprad bola v staršej literatúre všeobecne známa (prehľad u Polla 1975, s. 187). Polohu zaniknutej dediny naznačovalo torzo sakrálnej stavby, nachádzajúcej sa po ľavej strane cesty z Hozelca do Popradu, vo vzdialenosti okolo 160 m na juh od čerpacej benzínovej stanice (nadm. v. 685 m). Na existenciu sakrálneho objektu upomínal aj starší pomiestny názov Wüste Kirche, t. j. pustý kostol (J. Vencko 1927, s. 257; V. Jankovič 1966, s. 156, pozn. 33). Lokalita, vzhľadom na čiastočnú zachovalosť architektúry nad terénom, budila pozornosť aj u archeológov (Vencko 1927, s. 257). Posledné terénne obhliadky priniesli aj prvé konkrétnejšie údaje o tvare pôdorysu zaniknutej stavby (Javorský 1982, s. 112). Vlastný archeologický výskum bol vyvolaný akútnym ohrozením architektúry, jej sústavným poľnohospodárskym obrábaním pozemku. Výskum bol realizovaný AÚ SAV v septembri až októbri 1983 autormi tohoto príspevku. Okrem základného zámeru výskumu – zachrániť objekt pred jeho likvidáciou – postavil si aj za cieľ overiť predpokladanú oktogonálnu stavbu s jej bližším časovým zaradením. Plocha objektu bola preskúmaná klasickou sektorovou metódou (sektory 5×5 m, A–G/83) a pre ujasnenie stratigrafie v jednotlivých častiach pôdorysu sa tieto overovali menšími zisťovacími sondami (I–VIII/83, obr. 1). Pri plošnom odkryve celého objektu sa ukázalo, že ide o typ oktogonálnej stavby, z ktorej sa fragmentárne dochovalo len nadzákladové murivo lode (v dĺžke 12,2 m vonkajšia stena) v jeho západnej časti. Pod oktogónom bolo zistené kamenné základové murivo kruhového pôdorysu (vonkajší obvod zachovaného muriva v dĺžke 15 m, čo z celkového obvodu (=26,7 m) predstavuje väčšiu jeho polovicu. Základové murivo vo východnej časti sa nezachovalo; jeho priebeh sa dal sledovať už len v negatíve. Materiál po zániku stavby bol rozoberaný a naposledy – ako uvádza J. Vencko – bol v roku 1876 použitý na stavbu cestného mostu neďaleko lokality (Vencko 1927, s. 257). Kruhový základ lode o vonkajšom priemere 900–960 cm (vnútorný \varnothing = 640 cm) siaha do hĺbky 70 až 93 cm. Základové murivo má v priemere hrúbku 130 cm (horná partia) a smerom nadol je zužené na 120 cm. Kruhový základ je vo východnej časti prerušený; pozitívne sa zistilo jeho pravouhlé ukončenie s nábehom základu sanktuária v južnej časti (obr. 3 a 6), protiľahlá strana ukončenia bola narušená hrobmi č. 3 a 4/83. V západnej časti lode je základové murivo rozšírené do 13 cm. Pozostáva z plochých pieskovcových kameňov pretiahnutého tvaru o sile 5–10 cm, podľa štiepanej plochy dĺžka sa pohybuje v rozmedzí 25–40 cm. V základovej rýhe je zapustené do čiernej humusovitej zeminy až do úrovne žltého ilovitého podložia. Základová rýha bola vyhlbená presne na šírku základu. V jej spodnej časti ako aj na stenách je vyliata vrstva pevnej malty o sile 2–3 cm. Vo výplni základu, ale aj v iných deštrukčných vrstvách sme nachádzali množstvo riečnych kameňov – valúnov. Tieto sa však zistili aj v najspodnejšej vrstve kruhového základu. Ako pojivo slúžila malta, pozostávajúca z hrubšieho riečného piesku (malé kamienky), vápna

ROZVINUTÝ PROFIL VONKAJŠIEHO PLÁŠŤA MURIVA - M 1 50

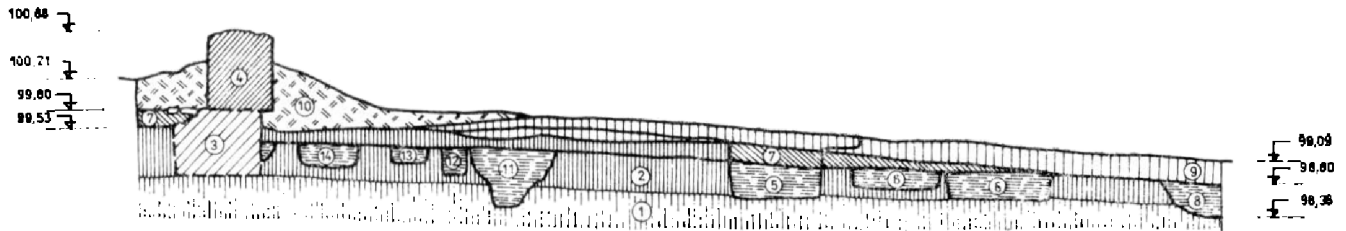

Obr. 1. Poprad-Stojany - odkrytá situácia.

(viditeľné stopy neskarbonizovaného vápna) a prímiešania tehlovej drte (typ tzv. židovskej malty).

Koruna kruhového základu bola neskorším stavebným zásahom porušená, čomu nasvedčujú aj výškové rozdiely pod murivom oktogónu - až 40 cm (obr. 1 a 7:1). Nadzákladové murivo (šírka 85-87 cm) sa dochovalo tiež len v západnej časti objektu a to do výšky 110 cm od úrovne základu. Z celkovej dochovanosti sa ukazuje, že v pôdoryse vykazuje oktogón, ktorého jednotlivé steny majú vonkajšiu dĺžku ± 330 cm a vnútornú ± 250 cm. V západnej časti bol odkrytý osový vchod v šírke na vnútornej strane 130 cm; z vonkajšej strany sa dochovali negatívy špaliet (25x30 cm) po osadení kamenného ostenia portálu (š. 120 cm). Polygonálne nadzákladové murivo bolo postavené z podobného lomového kameňa a na pohľad - v kameňoreze - ani nejaví odlišnú stavebnú štruktúru, čo pôsobí dojmom jednoliatej architektúry. Tomuto zdaniu však odporujú viaceré skutočnosti. Predovšetkým je tu zistený dôležitý moment: polygonálny plášť nespočíva na plnej ploche

REZ A-A M 1:50

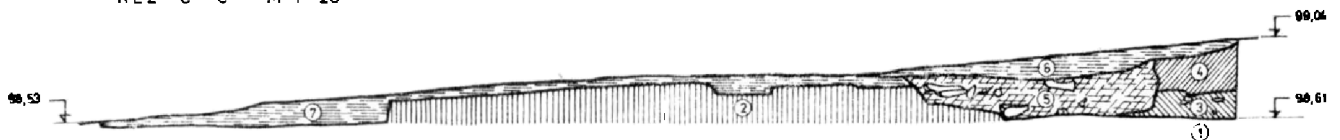
1 ílovité podlažie	6 zásyp negatívů základů sakristie	11 kolová jama 1/83
2 čierná humusovitá zemina	7 vrstva malty, piesku a drobných kameňov	12 kolová jama 3/83
3 základ rotundy	8 zásyp kultúrnej jamy 3/83	13 hrobová jama H-8
4 múr oktogónu	9 ornica	14 hrobová jama H-7
5 zásyp negatívů základu rotundy	10 kamene a malta z deštrukcie múra	

REZ B-B M 1:20

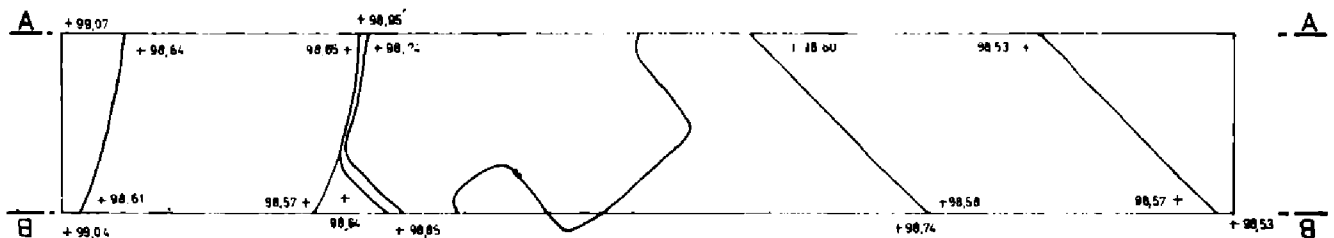

1 ílovité podlažie
2 malta a piesok zo základu rotundy
3 výplň negatívů základu sanktuária
4 fragment maltového lôžka

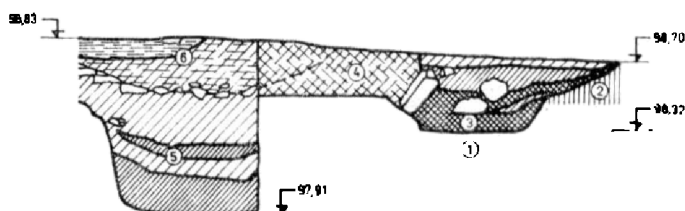
REZ C-C M 1:20

1 ílovité podlažie	5 výplň negatívů základu sanktuária
2 čierná humusovitá zem	6 planírka
3 malta a piesok zo základu rotundy	7 zásyp negatívů základu sakristie
4 zásyp z čiernej humusovitej zeminy	

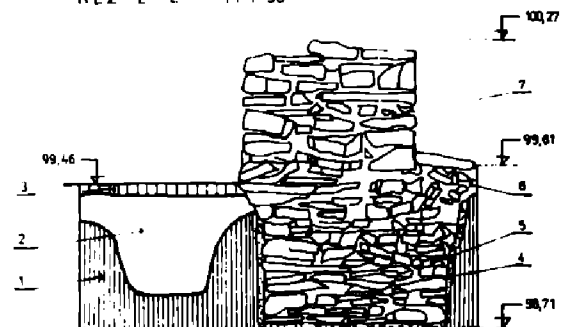

REZ D-D M 1:20

1 ílovité podlažie
2 čierná humusovitá zem
3 zásyp kultúrnej jamy 2
4 výplň negatívů základu sanktuária
5 zásyp kultúrnej jamy 1
6 planírka nad kultúrnou jamou 1

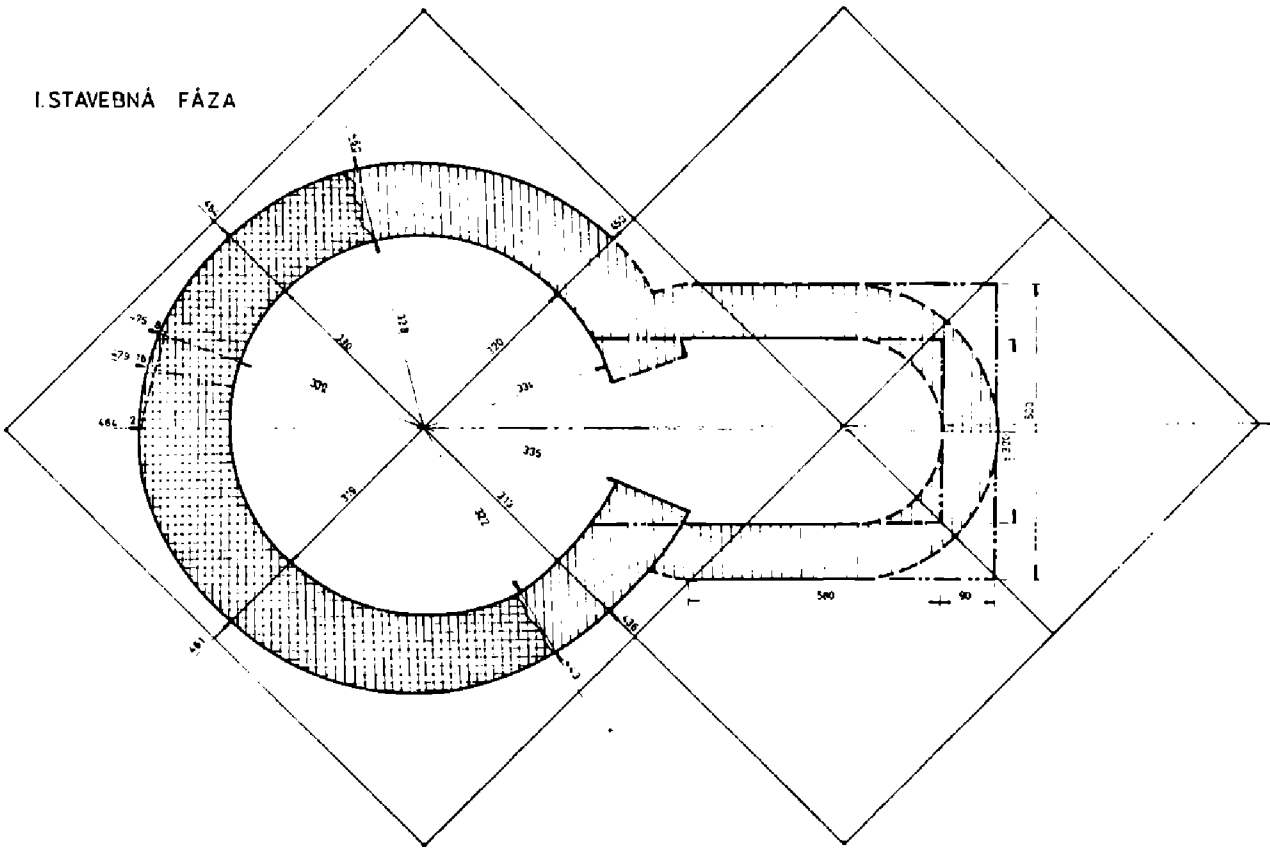
REZ E-E M 1:50

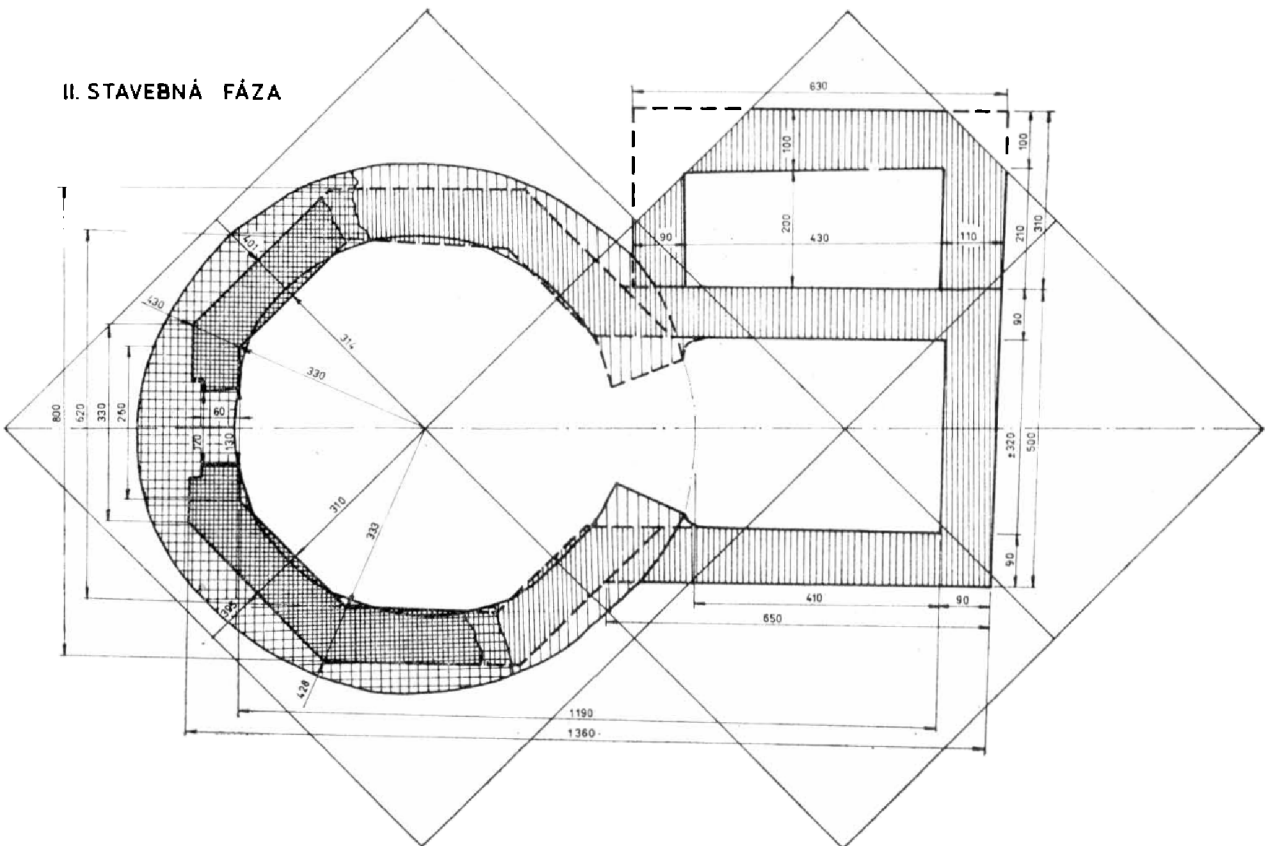
1 čierná humusovitá zem
2 zásyp kultúrnej jamy 7
3 ornica
4 maltové lôžko
5 základ rotundy
6 planírka pod chodníkom
7 múr oktogónu

Obr. 2. Poprad-Stojany – jednotlivé profily rezov (podľa plánu na obr. 1).

I. STAVEBNÁ FÁZA

II. STAVEBNÁ FÁZA

Obr. 3. Poprad-Stojany – Pôdorysy sakrálného objektu v jeho stavebnom vývoji.

koruny kruhového základu, ale je excentricky osadený natoľko, že v interiérovej časti vybieha mimo základ až 15–20 cm (obr. 1, 3 a 7:1). Koruna kruhového základu nie je na rovnakej výškovej úrovni a v konečnom dôsledku i štruktúra maltového pojiva je odlišná od malty základového muriva. O sekundárnej úprave koruny základu svedčí aj úprava v exteriérovej časti vo forme dlaždeného chodníka (ploché pieskovce) stavebne splývajúceho s výstavbou oktogónu. Z uvedeného je zrejmé, že obidve muriva predstavujú samostatné stavebné fázy objektu s vylúčením jedného stavebného zámeru (napr. prerušenie stavby v zimnom období).

Svätyňa centrály, dôsledne orientovaná na východ, je pozdĺžneho pôdorysu s pozitívne zisteným rovným uzáverom. Jej vnútorná svetlosť je $410 \times \pm 320$ cm (vonkajšia: dl. 590 cm, š. 500 cm – obr. 1 a 7:2). Šírka základovej rýhy je ± 90 cm. Výplň základovej rýhy – negatívu tvorila súť z jej deštrukcie (malta, piesok, drobné kamene (ploché + valúny)). Základová rýha je taktiež vyhlbená až na sterilné ílovité podložie. Výplň negatívu, čo do štruktúry materiálu a farby sa podstatne líši od výplne negatívu kruhovej stavby. Základová rýha východného základu je v superpozícii s kult. jamou 2/83, v ktorej sa našiel stavebný materiál z pôvodného sanktuária. Treba tu upozorniť na dôležité zistenie, že tak ako v negatíve kruhového základu aj v južnom základe sanktuária sa v profile rýhy, a to len v úseku jeho napojenia na loď, zachovala pôvodná vrstva liatej malty.

Zo severnej strany svätyne sú tiež len negatívy základu sakristie o vonkajších rozmeroch 630×310 cm (vn. svetlosť 430×210 cm). Šírka základových rýh nie je rovnaká: východná má 110 cm, severná 100 a západná len 90 cm (obr. 1).

Na základe detailného zamerania úrovne jednotlivých základov objektu sa ukazuje, že tieto rešpektujú historický terén, mierne svažený (výškový rozdiel v osi JZ–SV je 47 cm).

Na skúmanej ploche – okrem samotnej stavby – bolo pozitívne zistených 10 hrobových jám s porušenými kosternými zvyškami (z nich len v troch prípadoch [hrob 1, 8 a 9/83] boli kostry v intaktnej polohe), a 9 kultúrnych jám. V strede lode boli zistené dve kolové jamy (\varnothing 30–40 cm). V južnej časti zásypu základu kruhovej lode sa našli pohodené ľudské kosti (asi dvoch jedincov) premiešané so zvieracími. Odkryté hroby, event. hrobové jamy sa nachádzajú v interiéri kostola, až na hroby č. 1 a 11/83, ktoré sú mimo, avšak v tesnej blízkosti. Hroby, narušené exploataciou stavebného materiálu, však dôsledne sledujú os kostola (hlavou na západ). Hrob č. 1/81, nachádzajúci sa za svätyňou kostola s orientáciou S–J, obsahoval šatové spinky a v jeho zásype bol črepový materiál z 13.–15. storočia. Zo zásypu hrobovej jamy č. 3/83 (vo svätyni) pochádzajú dve mince: denár Mateja Korvína (1458–1490) a Vladislava z r. 1504 (obr. 7:4,5), ako aj malá bronzová pracka so železným jazýčkom. Hrobová jama rešpektuje severné základové murivo svätyne, avšak zasahuje do základového muriva kruhovej lode (obr. 1). Všetky

LEGENDA :

- negatív základu rotundy
- základový múr rotundy
- nadzákladový múr oktogónu
- negatív základov obdĺžnikovej apsidy
- — — nezistená predpokladaná konštrukcia :
- — — alternatíva „A“
- · — alternatíva „B“

kult. jamy obsahovali deštrukčný zával. Úroveň podlahy sa nepodarilo zistiť, no úroveň terénu v čase výstavby oktogónu určuje dlažba v okolí lode kostola.

VYHODNOTENIE A INTERPRETÁCIA OBJEKTU

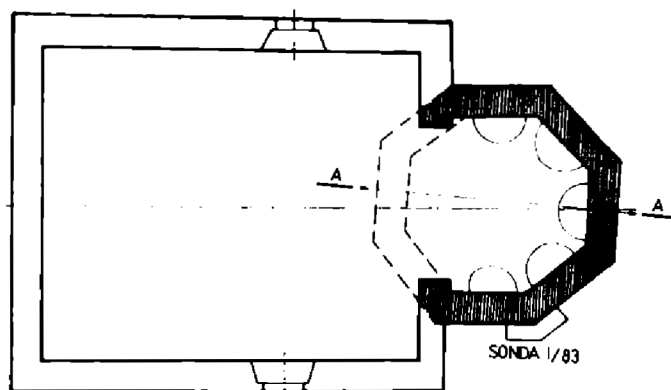
Archeologický výskum jednoznačne zistil, že kruhový základ lode predstavuje staršiu stavebnú fázu, ktorej presnú podobu svätyne sa v celom rozsahu nepodarilo zistiť. Dôležitý je však zistený konštrukčný detail na mieste južnej „pätky“ víťazného oblúka, kde je evidentne napojený základ lode na základ sanktuária. Pôdorysný tvar v tomto detaile typologicky zodpovedá doposiaľ skúmaným rotundám s polkruhovou apsidou. Tento predpoklad vychádza aj z geometrickej proporčnosti, tvorenej kružnicami. Vzhľadom na zistenú situáciu v tejto časti objektu, kde výskum stopoval čiastočne neporušený terén, ďalej jasnú superpozíciu základu sanktuária s rovným uzáverom (kult. jama č. 2/83 – pozri rez D–D, obr. 2), dovoľuje predpokladať polkruhovou apsidu pretiahnutého tvaru (varianta A). Zistenie konštrukčného detailu v mieste napojenia lode a svätyne, ako aj stratigrafické pozorovania vylučujú predpoklad kvadratického sanktuária. Overovacími sondami IV a VI/83 (pozri rezy B–B a C–C – obr. 2) sa zistilo, že pri výstavbe obdĺžnikového sanktuária bolo rozobraté aj základové murivo lode v mieste víťazného oblúka, a základ sanktuária bol uložený do zásypu základovej rýhy kruhovej lode. Z toho jednoznačne vyplýva, že obdĺžnikové sanktuárium predstavuje mladšiu stavebnú fázu. Pri výstavbe oktogónu staviteľ vychádzal z vnútornej šírky sanktuária (= 330 cm), ktorá sa stala základnou mierou pre vytýčenie vonkajších rozmerov stien mnohoholníka (obr. 3). Rešpektovanie tejto miery dáva možnosť vysvetlenia presadenia oktogonálneho muriva nad základom rotundy (obr. 2, rez A–A). Spomenuli sme, že základové murivo lode rotundy je smerom nadol zužené, čo je zjav bežný pri románskych stavbách (D. Líbal 1970, s. 142). V jeho základe, ale hlavne v zásypových vrstvách bolo zistených množstvo riečnych kameňov – valúnov. Archeologické zistenia u nás i v susedných oblastiach ukazujú, že ide o stavebnú techniku používanú len v predrománskej a románskej architektúre (napr. Nitra-Martinský vrch – kostol s obdĺžnikovým presbytériom z 9. stor. [Chropovský 1972, s. 181], Trenčín-rotunda na hrade [Nešporová 1978, s. 217], Dolné Strháre [Drenko 1982, s. 105, obr. 9–11], Hamuliakovo [J. Jesenák 1972], v Poľsku sú to napr. rotunda v Gieczu z 11. stor., katedrála v Gniezdne, kostol benediktínskeho opátstva v Plocku [M. Walicki 1968, obr. 157, 171 a 173], na Morave bol takýto objekt s valúnovým kobercom na dne základovej rýhy odkrytý v Pohořeliciach, okr. Břeclav [J. Unger 1976, s. 169–174, tab. I–III]). Takéto zakladanie základov súvisí s funkciou izolácie voči nasakávaniu vlhkosti (J. Malina 1976, s. 291).

Aj keď pripustíme, že zakladanie polygonálnych stavieb na kruhový základ existoval, nebol to však bežný stavebný spôsob. Archeologické výskumy konštrukčne podobných objektov priniesli viaceré doklady o tom, že nadzákladové murivo je stavané do súhlasného základu mnohoholníka (napr. trojboký uzáver presbytéria kostola z 13. stor. v Spišskom Hrhove [výskum autorov v r. 1980 – nepublikované], oktogonálna kaplnka P. Márie v Holiči [Tóthová 1980, s. 339–347, obr. 2–4]), na druhej strane prinášajú doklady o využití starších základov s odlišným pôdorysom (napr. oktogón v Podolinci, benediktínsky kláštor v Prahe [H. Ječný–V. Piša 1967–68, s. 127–156, obr. 19], kostol na hrade Gniezdno v PLR [Walicki 1968, s. 77–78, obr. 22], kostol sv. Benedikta v Krakove (Radwański 1975; s. 259, obr. 88 centrála Deutz v NSR a iné [Oswald–Schaefer–Sennhauser 1966, s. 58, tam pôdorys]).

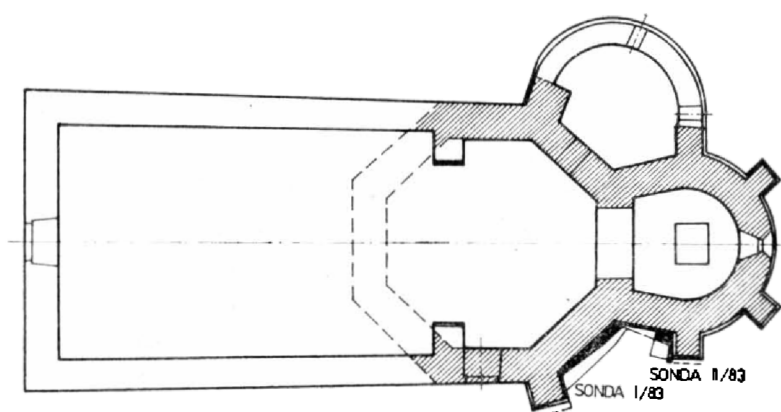
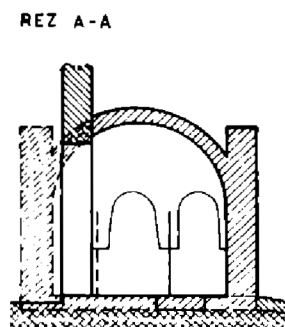
Vonkajší priemer kruhovej lode rotundy (= 9–9,6 m) zodpovedá dimenziám známych rotund na území Slovenska z 9.–12. storočia (Ducové [Ø asi 9 m, vn.

Ø 7,3 m]), Nitrianska Blatnica [8,8 m, vn. Ø 7,3 m], Biňa [okolo 9 m, vn. Ø 7,2 m], Trenčín [8,5–9 m], Michalovce [9,7 m, vn. Ø 7,6 m], Nitra-hrad [apsida románskej baziliky pravdepodobne spočíva na základoch rotundy o Ø asi 9,3 m, vn. Ø 7,5 m] a iné). Určitá disparita javí sa však v hrúbke základového muriva (pokiaľ je dochované, tak i nadzákladového) jednotlivých stavieb. Typická hrúbka veľkomoravských stavieb sa pohybuje v rozmedzí 70–90 cm, u románskych stavieb sa temer zdvojnásobuje (napr. Skalica, hr. 130–140 cm, v základoch až na 170–180 cm, Krásna nad Hornádom [hr. 190 cm], Devín-hrad [hr. 120 cm], Krížovany nad Dudváhom [hrúbka muriva v nadzemnej časti 100–110 cm]). Keďže prvotnú svätyňu vo forme apsidy nemáme jednoznačne preukázanú (varianta A), nemožno ňou teda komparovať. Rozpon triumfálneho oblúka činí v základoch len 130 cm. Keď predpokladáme, že v nadzemnej časti mal okolo 180 cm, je aj tak pomerne úzky, keďže šírka triumfálneho oblúka u známych rotúnd (Ducové, Nitr. Blatnica, Michalovce, Krížovany nad Dudváhom, Skalica a i.) sa pohybuje od 2,5 až 2,9 m. Rozpon do 2 metrov má napr. budečská rotunda (M. Šolle 1982, obr. 2), rotunda v Strzelinie (Poľsko – M. Walicki 1968, s. 166) a oktogón v Podolínci na Spiši.

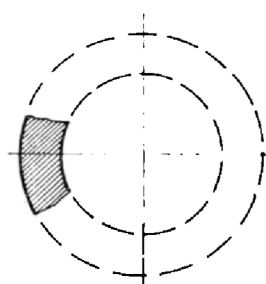
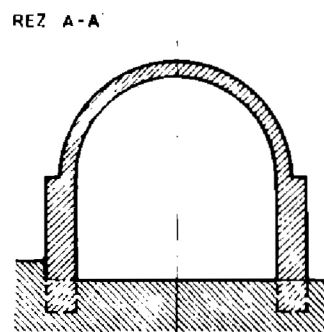
Pri využití masívnych základov oktogonálna stavba mohla mať kupolu, ktorej šikmé tlaky preberali základy. Niektoré oktogonálne stavby (napr. Holíč, Skalica-kaplnka sv. Anny, Podolínc), z nich predovšetkým typy halových kostolov (Praha – kostol P. Márie na Karlově [Mencel 1948, s. 72, obr. 20] a jeho kópia v Novom Meste nad Váhom [Mencel 1937, s. 334–6, obr. 82]) sú opatrené opornými piliermi. Starostlivé prevedenie sparovania pravdepodobne ukazuje úmysel staviteľa ponchať vonkajšie murivo v režnom stave. V deštruktívnej hmote sme nachádzali aj ploché travertínové kamene, pochádzajúce z neďalekého lomu v Gánovciach. Tieto najskôr spočívali v konštrukcii klenby ako odľahčujúci stavebný materiál. S podobnými príkladmi sme sa stretli u niektorých spišských sakrálnych objektoch (napr. Spišský Štvrtok, Zehra a katedrála sv. Martina v Spišskej Kapitule). Pri použití modulového systému sa proporcionálna pôdorysu prvotnej stavby dá vyjadriť aritmetickými vzťahmi: Ø lode 900 až 960 cm = 30 násobkom karolínskej stopy (1 stopa = 33,29 cm) pri hrúbke muriva 120–130 cm, čo sa rovná 4 karolínskym stopám. Ovšem princípom modulovej skladby a proporčnosťou nedá sa však objekt jednoznačne datovať, keďže tieto sa rovnako uplatňujú aj v celom románskom období (napr. rotunda v Šiveticiach a Prihradzanoch [pôdorys na základe rímskej stopy] – M. Togner 1978, s. 72–81). Naše výskumné výsledky nedávajú možnosti apodiktickej chronologizácie rotundy, zvlášť jej vzťahu k zaniknutej dedine, ktorá nebola zatiaľ skúmaná. Kritériom pre datovanie oktogónu s obdĺžnikovým presbytériom sú jednak najbližšie analogické stavby na Spiši (Podolínc, Hôrka), hlavne však poznatok, že väčšina vidieckych neskororománskych kostolov na Spiši má kvadratické sanktuárium. Vychádzajúc z rozboru písomných prameňov (o čom reč ďalej) oktogonálna stavba vo funkcii vlastnickej kaplnky vznikla už v prvej polovici 13. storočia. Do prelomu 12. a 13. storočia sú datované aj rotundy s kvadratickým presbytériom u nás napr. Malé Kosihy (Fackenberger–Mencel 1957, s. 185 až 6, obr. 81), v Maďarsku Nagykorös-Homolytájapuszta (V. Gerves–Molnár 1972, s. 42, obr. 20 a 27:2), v Rumunsku Pelișor (V. Gerves–Molnár 1972, s. 42, obr. 27:3), v Poľsku rotunda sv. Prokopa v Strzelne (A. Tomaszewski 1974, s. 136, obr. 48ab). V západnej Európe sa tento typ rotúnd vyskytuje oveľa skôr (napr. pri benediktínskom opátstve u Tegerského jazera v Rakúsku zo začiatku 9. storočia [Tegernsee] alebo pohrebna kaplnka v Konstanzi [NSR] z 2. polovice 10. storočia [Oswald–Schaefer–Sennhauser 1966, s. 160, 331 a pôdorys na s. 158]). Tri známe oktogonálne stavby na Spiši – Stojany, Podolínc, Hôrka – svojou veľkosťou lode (vn. šírka medzi protiľahlými stenami 620 a 520 cm) a hrúbkou muriva (= 90 cm)

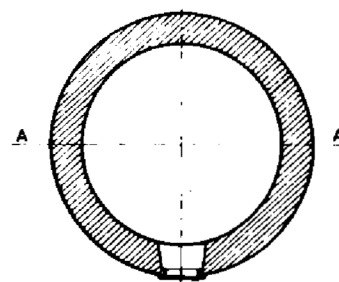
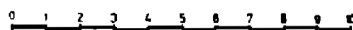
HÔRKA - KIŠOVCE

PODOLÍNEC

SPIŠ. KAPITULA

BIJACOVCE

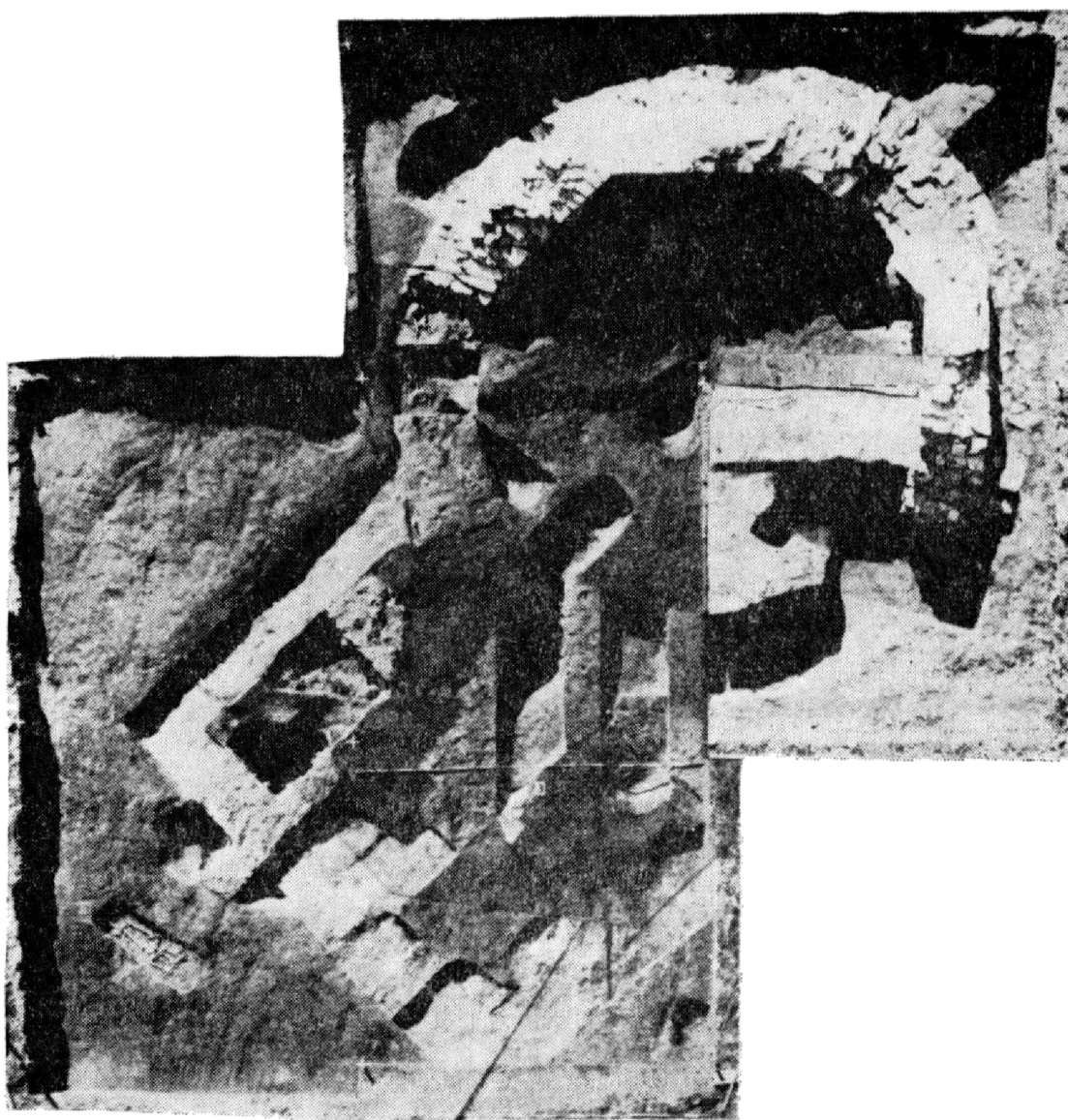
Obr. 4. Pôdorysy centrálnych stavieb na Spiši.

sú zhodné a vznikli pravdepodobne v rovnakom časovom období. Dôležité je archeologické zistenie pri októgone v Podolínci, ktorý je postavený tiež na základoch staršej rotundy (!).

Pozrime sa ešte na stránku týkajúcu sa písomných prameňov k lokalite. Prvá zaručená zmienka o Stojanoch je z roku 1264, kedy vystupujú ako majetok cisterciatov v neďalekom Štiavniku (Hazai okm., s. 125, č. 85). Toto opátstvo založil kráľovič Bela s bratom Kolomanom na začiatku 13. storočia (podľa Péterffyho bolo založené v r. 1216 – Péterffy 1742, s. 275; podrobnejšie Vencko 1927, s. 23 n). Štiavnický opát Albert dáva do prenájmu Hilbrandovi zo Spišskej Soboty svoj dedičný majetok („hereditas in villa Stoyani locata“), za čo Hilbrand má platiť dve marky spišskej váhy (1 sp. marka = 210 gr. striebra) a zároveň sa mu na jeho

majetku povoľuje osadiť ľudí (pozri aj Sedlák 1980, s. 242, č. 526). Z obsahu listiny vyplývajú viaceré skutočnosti, predovšetkým vystupujú v nej Stojany ako existujúca dedina (porovnaj Szabó 1971, s. 36; Šmelhaus 1972), štiavnický opát Albert musel pochádzať zo Spiša, keďže mu dáva dedičný (hereditas) majetok (treba tu chápať dve až tri generácie dozadu) a nakoniec Hilbrand, ako budúci majiteľ, už podľa mena bol nemeckého pôvodu. Na druhej strane, názov osady Stojany ukazuje, že ide o starú osadu (V. Machek 1957, s. 471). Slovanská osada toho istého názvu sa rozprestierala aj na území Spišskej Novej Vsi, a to na západnom svahu vrchu Kudlovec (v okolí dnešnej Podskaly – S. Münnich 1896, s. 41). V listine z r. 1254 je spomenutý aj istý Mikuláš Stojan, ktorý kúpil majetok zvaný „Gnayngc“ (t. j. Hnojník), nachádzajúci sa „sub Lapide“ (pod Skalou – Wenzel ÁUO X, s. 167, č. 109). Nie je vylúčené, že z tejto, nepochybne slovenskej rodiny Stojanovcov mohol pochádzať aj spomenutý štiavnický opát Albert. V roku 1294 vystupuje Mikuláš Stojan ako šľachtic – „comes Nicolaus Stoyanus“ (Hazai okm. VI, s. 412, č. 306). Z kusých správ vyplýva, že v tomto období vyvinuli podnikateľskú činnosť rovnako Stojanovci, štiavnícki cisterciáci ako aj spišskosobotskí škultéti (porovnaj V. Jankovič 1966, s. 153–155). U cisterciátov bolo to samozrejmosťou zameriavať sa na ekonomické podnikanie. Podľa svojich radových predpisov zakladali dvorce aj mimo dedín a postupom času ich prenajímali predovšetkým príslušníkom nižšej šľachty za určité dávky (úroky) a povinnosti vojenskej služby v prípade ohrozenia kláštora (pozri R. Hurt, 1934, s. 78 a 84). Spomenutý Hilbrand ako škultét neďalekej Hranovnice, ako aj jeho potomkovia (škultétstvo bolo totiž dedičné v jednej rodine!) vždy vystupovali s prídومkom „de villa Stoyani“ (Vencko 1927, s. 256). Dediční richtári ešte nemuseli byť zemanmi. Prvý doložený zeman zo Stojan sa spomína k roku 1314: „comes Nicolaus de villa Stoyani“ (Sedlák 1980, s. 531, č. 1253). V súvislosti s podnikateľskou činnosťou škultétov zo Spišskej Soboty treba upozorniť na dôležitý fakt, že vo svojich škultétskych obciach, ktoré sčasti rekolonizovali, prispeli aj k prestavbám sakrálnych objektov, napr. v samej Spišskej Sobotě (Jankovič 1966, s. 153), v Hranovnici (V. Mencl výstavbu pripisuje priamo škultétovi Hilbrandovi zo Stojan v r. 1264 [Mencl 1965, s. 317]) a inde. Je len prirodzené, že tak podobne sa stalo i v Stojanoch. Na mieste pravdepodobne už zchatralej rotundy postavili oktogón s plošne uzatvoreným pravouhlým presbytérom, ktorý – ako samostatný útvar kaplnky – má výrazný podiel súkromnej fundácie. Samotnú podobu pánskeho sídla zatiaľ nepoznáme. Naša predchádzajúca rekognoskácia zistila asi 50 m severozápadne od skúmaného objektu stopy po murovanej stavbe (pozdĺžne pásy s obsahom fragmentov maltoviny a kameňa). K roku 1412 sa spomína Haukov (= zeman z Podhorian) kamenný dom a bližšie nepopísaná kúria v hodnote 450 zlatých (Vencko 1927, s. 257). Zistené hroby, aj keď zničené a vykradnuté v interiéri kostolíka svedčia najskôr o pochovaní miestnych šľachtícov, ktorí zaiste užívali patronátne práva.

Pre skúmaný sakrálny objekt dôležité údaje sú až zo 14. storočia. Roku 1390 pápež Bonifác IX. udelil odpustky kostolíku – „capella Sancti Antonii de villa Stoyani, Strig. diocesis“, a to štyridsaťdňové dvakrát do roka s podmienkou, že uchádzač nábožne navštívi kostolík vo sviatok sv. Antona a prispeje k jeho postaveniu (Mon. Vat. 1887, s. 115; Vencko 1927, s. 256). O osem rokov neskôr – v roku 1398 boli udelené 140-dňové odpustky pre všetky kostoly štiavnického panstva, medzi nimi aj „ecclesia beati Antonii confessoris in villa Stoyani“ (C. Wagner 1778, s. 155; Zsigmondkori okl. 1951, č. 5407). Nemienime prekračovať hranicu svojej odbornej kompetencie, avšak na základe našich znalostí je treba podrobiť analýze tieto dva, časovo nie príliš vzdialené údaje. V prvom rade pasus pápežskej listiny z r. 1390 udáva podmienky k získaniu odpustkov a medzi nimi sa hovorí o „prispění k postaveniu kaplnky“, čo treba chápať vo význame jej obno-

Obr. 5. Fotogrametrický pohľad na odkrytú architektúru:

vy a údržby z milodarov jej návštevníkov. Do tohto obdobia datujeme prístavbu sakristie. Bula z roku 1390 objekt uvádza ako „capella“ a neskoršie (r. 1398) ho kvalifikuje ako „ecclesia“. „Capella“ buly má význam jednak kaplnky, no hlavne však vo význame filiálneho kostolíka, a to bez farských práv (krsty, pohreby a pod. – pozri J. Šilhan 1981, s. 248 a P. Sommer 1982, s. 453 n). V skutočnosti aj šlo o filiálny kostolík fary v Spišskej Sobote, písomne doloženej už v roku 1278 (V. Jankovič 1966, s. 152). V zozname fár z roku 1397 (v odpise z r. 1629) sa Stojany neuvádzajú (Péterffy 1742, II. zv., s. 272) a počas celého stredoveku patrili fare v Spišskej Sobote (J. Hradzsky 1903–1904, s. 564, ods. 2; Vencko 1927, s. 257). Substantívum capella a ecclesia sú teda v našom prípade ekvivalentné. Obidve listiny (1390 a 1398) udávajú titul kostolíka bez špecifikovania kategórie svätosti, t. j. o ktorého Antona tu ide. Mladšia listina udáva sv. Antona vyznavača (confessoris), pričom je tu myslené na sv. Antona Pustovníka (pozri J. Špirko 1943, I. zv., s. 188). Nie je iste náhodou, že vo farskom kostole v Sp. Sobote sa nachádza bočný neskorogotický oltár sv. Antona Pustovníka (Súpis pamiatok 1968, s. 518), ktorého tradícia prešla z kostolíka v Stojanoch.

Pozrime sa bližšie na šírenie kultu obidvoch svätcov u nás. Na Slovensku kult sv. Antona Pustovníka († 356, svätí sa 17. januára) vyskytuje sa v staršom období

stredoveku, zhruba do polovice 13. storočia. Úcta sv. Antona Paduánskeho (1195 až 1231), ktorý bol kanonizovaný v roku 1232 (svätí sa 13. júna – Vimmer 1966, s. 130; Keller 1968, s. 42–43), šírila sa v dvoch časových vrstvách: vo vrcholnom stredoveku, keď ju propagovali františkánske rehole a v minulom storočí, keď sa stal „ľudovým svätcom“ (zasvätenie vidieckych kaplniek – Baštín, časť obce Bošany, Bína, Donovaly, Klín, Hniezdne, Krížova Ves, Michalovce). Patrocínium sv. Antona Paduánskeho je na Slovensku doložené 27 prípadmi výskytu, z toho tri sú zaniknuté (za informáciu ďakujeme dr. J. Hudákovi). V prameňoch sa obidvaja svätci označujú ako „confessoris“ (= vyznavači). Anton Pustovník vystupuje poväčšine ako „abbatis“ (= opát). Tak ho nájdeme aj v stredovekých misálových kalendáriách (napr. v misáli bratislavskom, hronsko-beňadickom z r. 1394 a i. – P. Radó 1947, s. 78, 100, 115, 127, 186). Jeho kult – podľa J. Kútnika – šírili v čase preduhorskej okupácie benediktíni eremiti z opátstva sv. Hipolyta na Zobore v Nitre, ktorí akosi ex professo uctievali slávu svojho patriarchu (Kútnik 1966, s. 190). Z nazhromaždených údajov jeho výskytu na území Slovenska sa ukazuje výrazná koncentrácia práve v oblasti podtatranskej, širšie zasa na východnom Slovensku. Jediný „excentrický“ výskyt možno pozorovať v názve obce Antol, v okrese Žiar nad Hronom: v roku 1266 písomne doložená ako Scentantollo, r. 1276 Sanctus Antonius, r. 1342 Zenthantal (VSO 1977, s. 109). Na západnom Slovensku, ba ani v Čechách (z nám dostupných prameňov) sa tento titul neobjavuje (Z. Boháč 1968, 1970, 1972, 1973). Najmarkantnejší príklad z územia Spiša možno uviesť pri lokalite Červený Kláštor na samej poľsko-slovenskej hranici. Keď na začiatku 14. storočia sa tam usadili kartuziáni, listina z roku 1326 pozemok pre stavbu ich kláštora uvádza ako „Údolie sv. Antona pri Dunajci“ (Wagner 1778, s. 176; podrobnejšie pozri Kútnik 1966). Toponymum svedčí, že ho dávno predtým priniesol eremitský element. V Popradskej kotline patrocínium sv. Antona Pustovníka má dodnes kostol v Spišskej Belej (pôvodne románsky – V. Kotrba 1969, s. 321–322), ba mestečko vzalo do svojej pečate aj príznačný ikonografický atribút patróna – zvonec (I. Chalupecký 1966, s. 237–239, obr. na tab. VI). Podobná situácia je aj vo Važci, kde tamojší kostol z 13. storočia (Súpis pamiatok 1969, s. 363) nesie titul „in honorem s. Antonii Eremitae“ (Kútnik 1969, s. 37) a jeho atribút sa uplatnil aj v pečatidle obce (J. Novák 1967, s. 226). Na východnom území Spiša sa s kostolným titulom Antona Pustovníka stretávame ešte v Ordzovianoch (J. Hradzsky 1903 až 1904, s. 188; Vencko 1941, s. 202), v Jaklovciach (J. Hradzsky 1903–4, s. 176) a v Dravciach (J. Hradzsky 1903–4, s. 207). Pri poslednej lokalite nevedno však, či kult je staršieho pôvodu (názor J. Kútnika), event. ho priniesli až antoniti, ktorí v roku 1288 tam založili kláštor s významnou nemocnicou a útulňou pre poverených (E. Köszeghy 1930). Na severnej stene presbytéria tamojšieho kostola je pásový cyklus nástenných malieb zo života sv. Antona Pustovníka zo začiatku 14. storočia (Dvořáková–Krása–Stejskal 1978, s. 91–94, obr. 19). Zo vzdialenejších spomieneme Kobeliarovo v Gemeri (doložený vo vizitácii z r. 1688–94 „St. Antonius Abbas“, kostol je však z 13. stor. – J. Trochta 1971, s. 56), Bystré, okr. Vranov nad Topľou (k roku 1438: „... in possessione Bystra ecclesia lapidea ad honorem S. Anthonii...“ – MOL Dl. č. 57678 = fotokópia v HÚ SAV v Bratislave), Ladmovce, okr. Trebišov (doložený v pápežských desiatkoch r. 1332: „sixtus sacerdos Sancti Anthonii de Ladamach“ – Mon. Vat. 1887, s. 251) a Jarovnice, okr. Prešov (k roku 1320 „... due ville Sancti Antonii“ – Wagner 1780, s. 324). V katastri obce je dodnes živý chotárny názov Remiata, odvodený od existencie pustovne pred 13. storočím (Uličný 1971, s. 196). Na margo treba poznamenať, že skoro pri všetkých spomenutých sídelných celkoch s patrocíniom Antona Pustovníka sa nachádzajú toponymá typu „Remete“, pochádzajúce z lat. Heremita, Eremita, čo poukazuje na účinkovanie eremitského elementu, ktorý aj kult zakladateľa eremit-

sko-mníšského života sv. Antona opáta širil. Z geografického rozloženia vidno, že išlo predovšetkým o horské prostredie Spiša a priľahlých oblastí, kde v odľahlých zalesnených pustatinách svoje crémy zriaďovali. Stredoveké kláštory, predovšetkým cisterciátske a premonštrátske sa zriaďovali tam, kde mali pripravenú pôdu, skultivovanú predtým benediktínmi. Ináč tomu nebolo ani v prípade štiavnickeho opátstva, do majetku ktorého patrila i dedina Stojany. Počiatky zániku dediny

Obr. 6. Poprad-Stojany – Celkový pohľad od východu na skúmaný objekt.

spadajú do rokov 1431 a 1433, keď z územia Poľska na Spiš prenikli husitské vojská, ktoré podľa starších prameňov (Wagner 1778, s. 155, pozn. b; J. Špirko 1937, s. 27) zničili aj tunajší kostolík. Vtedy zanikla aj neďaleká dedina Alcnov s kostolom sv. Doroty (Wagner 1778, s. 155; J. Vencko 1927, s. 255).

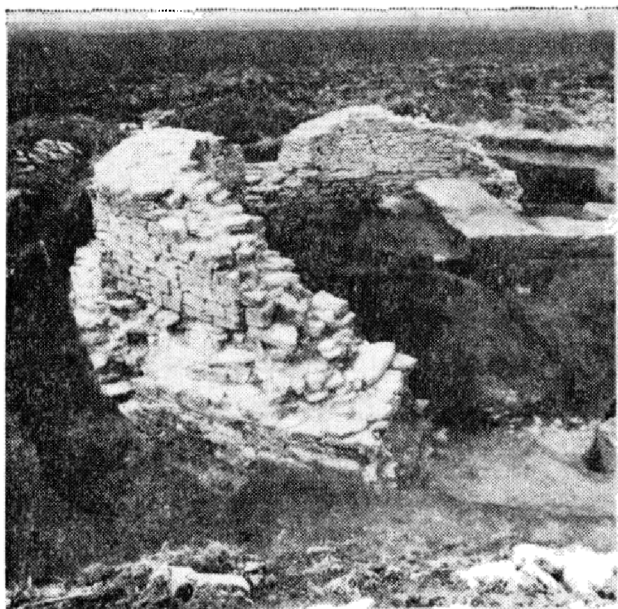
Exkurz v sledovaní patrocínií presvedčivo dokazuje, že sakrálny objekt v Stojanoch bol dedikovaný úcte sv. Antona Pustovníka (= opáta) a v účelnosti prvej stavby bola táto dedikácia aj zámerná. Nepochybujeme o tom, že šlo o misijný kostolík benediktínsko-eremitskej proveniencie, postavený pred založením vlastnej dediny. Len tak si môžeme vysvetliť absenciu starších hrobových nálezov, keďže pri misijných kostoloch sa všeobecne nepochovávalo (J. Cibulka 1958, s. 213, 231). Centrálna dispozícia so subtilným priestorom sledovala cieľ intímnosti pre uplatnenie mníšskej zbožnosti. Pustovnícka zbožnosť bola totiž uzavretá, zahĺbená do seba, bez širšieho kontaktu s okolitým svetom. V našej oblasti, vzhľadom aj na blízke Gánovce so známymi termálnymi prameňmi, to však nijako neudivuje.

Podľa R. Krautheimera a A. Merhautovej-Livorovej zasvätenie rotúnd (patrocínium) bolo dôležitejšie, než ich valcová dispozícia (Merhautová-Livorová 1970, s. 5 a 7).

Rozobratie základov murív a s ňou spojená devastácia objektu a porušenie hrobov komplikuje bližšie datovanie a poznanie prvej stavebnej formy. Dôležitým oporným bodom pre datáciu bude aj stanovenie vzniku samotnej dediny Stojany, bez výskumu ktorej sú i naše poznatky v poznaní celého sídlíštného útvaru len torzovité. Na mieste jej rozlohy, východne od kostolíka, sme nachádzali ojedinelé keramické fragmenty „mladohradištného“ charakteru. Na skúmanej polohe sa sprievodného nálezového materiálu veľa nenašlo. Z dochovaných keramických fragmentov pozornosť si zasluhuje torzo ústia väčšej nádoby s kyjovitým okrajom zdobeným na obrube jednoduchou vlnicou (obr. 9:1). Na lome materiál sivočiernej farby je na povrchu engobovaný tenkou hnedočervenou až oranžovou vrstvičkou. Nález sa hlási do skupiny zásobnicových tvarov, aké poznáme predovšetkým z územia západného Slovenska a priľahlých oblastí (Morava, Rakúsko). Zásobnicové tvary príznačné pre 11.–13. storočie, no posledné výskumy najmä na Morave ukazujú, že pretrvávajú i v nasledujúcom storočí (V. Nekuda 1964, s. 11). Výzdobu keramiky na vnútornej strane ústia nádob alebo na okrajoch máme už v staršom slovanskom období (V. Budinský–Krička 1980, s. 54–55) a pretrváva až do obdobia ranného stredoveku. Naše torzo sa hlási do 12. stor. a v oblasti východného Slovenska je zatiaľ ojedinelým nálezom tohoto keramického sortimentu. Ostatné nálezy predstavujú bežné tvary stredovekej keramiky (obr. 9). Zistené hroby v interiéri objektu svedčia najskôr o pochovaní tamojších zemanov v ich „vlastníckom“ kostole. Ojedinelý nález hrobu č. 1/83 (za svätynou), ktorého jedinec mal šatové spinky z 15.–16. stor. ukazuje, že pri objekte sa sporadicky pochovávalo ešte aj na začiatku 16. storočia. Ďalší hrob č. 3/83, v zásype ktorého sa našli denáre Mateja Korvína a Vladislava z r. 1504 tento predpoklad len potvrdzuje. Vychádzajúc z týchto zistení možno na záver resumovať, že objekt v tom čase musel ešte stáť, aj keď funkčne už neslúžil svojmu cieľu a pomaly schátral.

ĎALŠIE CENTRÁLNE STAVBY NA SPIŠI

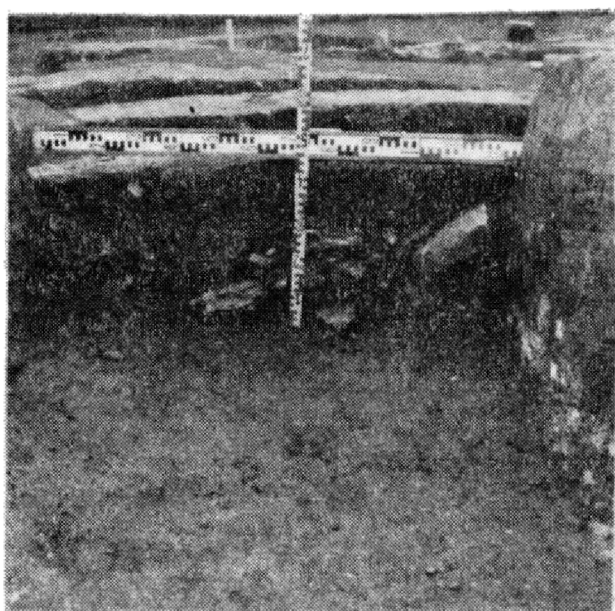
Pozornosť viacerých odborníkov, z nich predovšetkým historikov umenia, upútavala oktogonálna stavba kaplnky sv. Anny v Podolínci (okr. Stará Ľubovňa, obr. 4a 8:1). Publikáčne najpodrobnejšie sa jej venoval V. Mencl v práci o stredovekej architektúre na Slovensku (Mencl 1937, s. 355–357, obr. 95). Autor v nej konštatoval, že pôvod „kaplice je neznámy a pravdepodobne mala účel cinto-

1

2

3

4

5

Obr. 7. Poprad-Stojany. 1 – situácia v západnej časti objektu, 2 – pohľad od JZ na odkryté zvyšky svätyne, 3 – negatív základu rotundy sso zvyškami malty na stene základovej rýhy, 4 – averz a reverz mince Wladislava z r. 1504, 5 – averz a reverz denára Mateja Korvína (1471–1481).

rínskej kaplnky od jej vzniku v polovici 14. storočia, avšak len od 17. storočia bola zasvätená sv. Anne“. Tamojší farský kostol P. Márie je podľa neho len z posledného desaťročia 13. storočia. Na základe rozboru historických prameňov, titulu zasvätenia kaplnky a nášho zisťovacieho archeologického výskumu (október 1983) jeho závery nemožno prijať. Totiž z pápežskej listiny z roku 1235, v ktorej sa dozvedáme o nárokoch krakovského biskupa na desiatky z Podolínce a z iných kostolov (*super ecclesia sancte Marie et quibusdam aliis ecclesiis*), z ktorých vtedy vyberala desiatky Spišská kapitula ostrihomského arcibiskupstva (Marsina 1971, s. 323, č. 446) vyplýva, že farský kostol P. Márie v Podolínci existoval už v prvej polovici 13. storočia. Objekt bývalej kaplnky sa nachádza v extraviláne mesta

(dnes na cintoríne), na vyvýšenine, pod ktorou je silný prameň vody. Tento je dnes zakrytý kaplicou z 18. storočia (S. Weber, 1891, s. 21–22). Objekt, ako to už postrehol V. Mencl, charakterizujú dve základné stavebné etapy: prvá má centrálnu dispozíciu a v druhej bola táto dispozícia prestavaná v pozdĺžny objekt. Súpis pamiatok na Slovensku (2. zv., 1968, s. 491) za najstaršiu časť považuje apsidu, datovanú do 13. stor. a oktogonálna loď bola pristavaná na začiatku 14. storočia. M. Bašo uvažuje podobne, avšak pre podkovovitý tvar apsidy vylučuje jej súčasnosť s oktogonom a tak prvú etapu považuje jednoducho za románsku (M. Bašo, 1978, s. 204–205).

Zisťovacia sonda z južnej strany objektu, vytýčená na mieste styku apsidy a lode oktogónu, jasne ukázala ich vzájomné previazanie, avšak zistila, že oktogón spočíva na staršom kruhovom základe, pôvodne rotundy. Tento však nie je previazaný so základom podkovovitej apsidy, kde je výrazná cezúra zabiehajúca do hrúbky muriva (obr. 8:2). Podkovovitá apsida o vnútornej dĺžke 320 cm a šírke 200 cm pri triumfálnom oblúku má v osi pôvodné štrbinové okienko so zošíkmenou špaletou a s polkruhovým zaklenutím, druhotne vyspravené. Oktogonálna loď o šírke 630 cm medzi dvoma protiľahlými stenami (hr. muriva = 90 cm) je zastropená jednoduchou klenbou bez rebier. Všetky znakové momenty dovoľujú tak objekt datovať do 13. storočia. Datovanie pôvodnej rotundy zostáva vzhľadom na komplexný výskum plánovaný na najbližšie roky otvorené; každopádne s jej výstavbou počítame pred 13. storočím. V účelnosti stavby V. Mencl poukázal, že „kaplica mala asi od začiatku svoj dnešný účel“, tj. cintorínovej kaplnky a podľa neho len na začiatku 17. storočia bola zasvätená sv. Anne (Mencl, 1937, s. 356). Kanonická vizitácia z r. 1728 (Archiwum metropolitne Kraków, Acta vizitacion capituli No 60, pag. 164–165) považuje objekt za „veľmi starý“ s pôvodným patrocíniom sv. Anny; cintorín však nespomína, iba oráčiny. Kult sv. Anny, matky Márie (26. júla) je na Slovensku doložený 139 prípadmi výskytu živých a 16 zaniknutých v dvoch časových vrstvách. V staršom období ho reprezentujú typické pútnické objekty, nachádzajúce sa mimo sídelných celkov. Ich výpočet bol by v tomto príspevku neúnosný, preto spomenieme iba niektoré. V lesnom horskom prostredí katastra obce Hrušov, okr. Rožňava existuje poloha „Svätá Anna“ (kóta 329) s gotickou kaplnkou z prvej polovice 15. storočia. Pamiatková oprava objektu si vynútila i realizáciu archeologického výskumu (OSPSOP Rožňava v r. 1981), ktorým v superpozícii podarilo sa odkryť starší sakrálny objekt, situovaný do svažitého terénu nad výdatným prameňom pitnej vody (!). V tomto okrese sa za obcou Prihradzany nachádza jednoduchá valcová rotunda o vonkajšom priemere 9,70 m (M. Togner, 1978, s. 79), datovaná do 13. storočia, kde púte sa tam konali na sviatok sv. Anny ešte v nedávnej minulosti. Známe pútnické miesta regionálneho charakteru s kostolmi sv. Anny poznáme apr. v Klukuave – pri prameni Vilčej (Slivka–Čaplovič, 1983, s. 74), Obišovce (okr. Prešov), Beluša (okr. Pov. Bystrica), Lehota (okr. Nitra), Lošonec pri Smoleniciach (okr. Trnava) a snáď aj Liptovská Anna (Š. Tóthová, 1979). Prvotný objekt centrálnej dispozície v Podolínci považujeme za pútnickú kaplnku postavenú na mieste pohanského strediska pri silnom prameni pitnej vody, ktorý je tam dodnes. Kanonická vizitácia z r. 1728 uvádza, že kaplnka nemá relikviár (!) a len raz v roku sa tam slúži omša, v deň sv. Anny (chýrne púte spomína aj J. Rupp 1872, s. 231). O pohanských „hrách“ vedľa studničiek hovoria pramene z 11. storočia (pozri Slivka, 1982, s. 404–405). Pohanské kultové miesto nahradila kresťanská stavba, okolo ktorej sa začalo pochovávať len od 18. storočia. Je pravdou, že toto pútnické miesto na prelome stredoveku a novoveku presahovalo regionálny rámec a tak bolo potrebné objekt rozšíriť, aby pojal viac pútnikov. Vtedy západná časť lode oktogónu bola vybúraná a vystavaná nová pozdĺžna loď o vnútorných rozmeroch 11,3 × 7 m.

1

2

3

4

Obr. 8. 1 – Podolinec – kostol sv. Anny, 2 – Podolinec – základové murivo oktogónu s výraznou stavebnou cezúrou medzi loďou a apsidou, 3 – Bijacovce – rotunda sv. Kozmu a Damiána, 4 – Hôrka – kaplnka Márie Magdalény (v uzávere pôvodne oktogón).

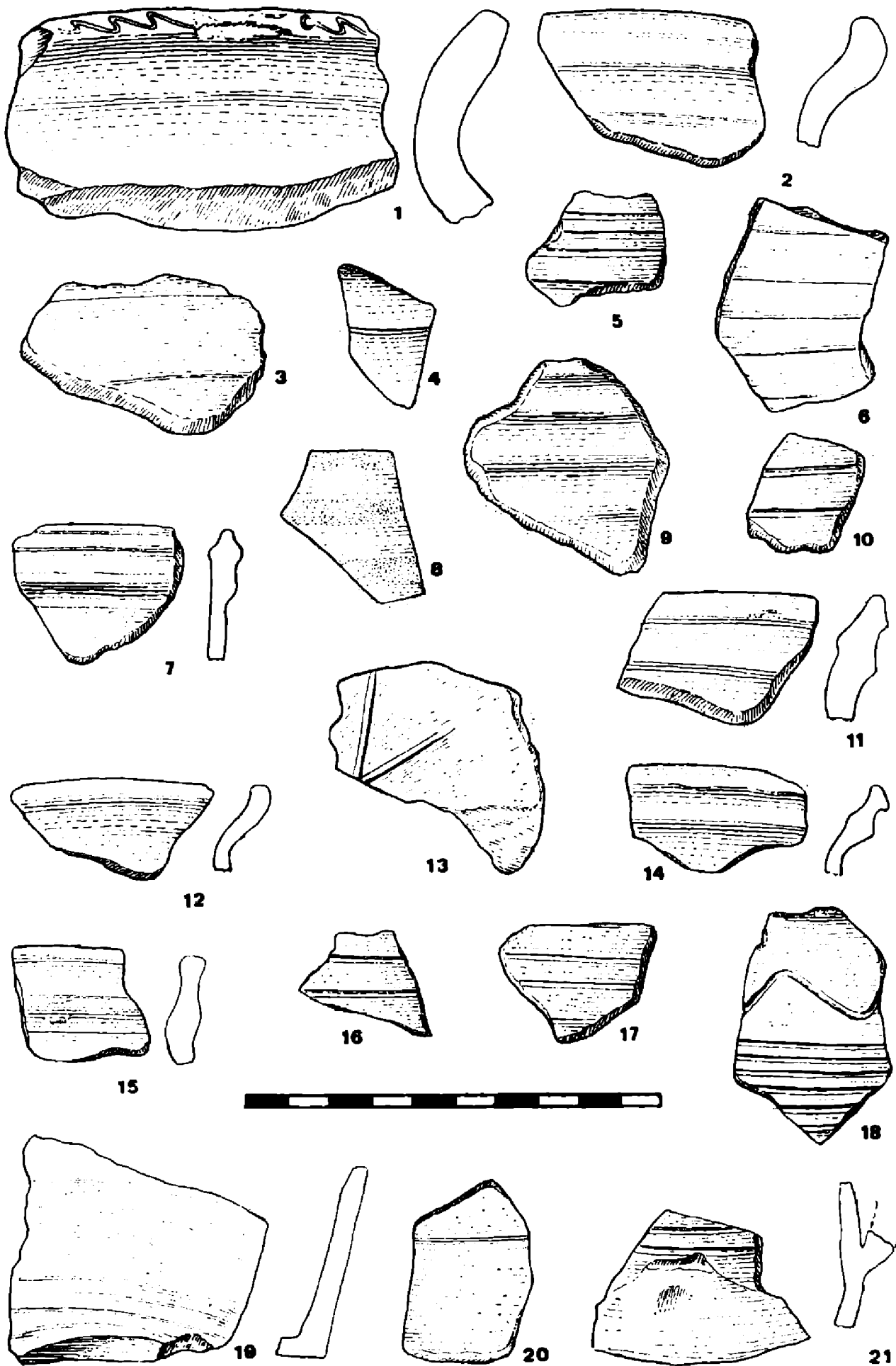
Pravdepodobne to isté funkčné zameranie mala i ďalšia, pôvodne jednoduchá oktogonálna stavba bez svätyne v Hôrke, okr. Poprad (6 km na východ od Stojan). Na vršku miestneho cintorína sa dnes nachádza barokovo upravená kaplnka sv. Márie Magdalény (obr. 8:4). Pôvodne oktogonálna stavba (obr. 4), (šírka medzi dvoma protifahľými stenami je 520 cm a hrúbka muriva 90 cm), bola v roku 1736 prestavaná v nevelkú pozdĺžnu stavbu (Súpis pamitok, 1967, s. 418). Púte spomína ešte J. Vencko, že sa tam konali vo sviatok sv. Magdalény, tj. 22. júla. Tento ďalej uvádza, že „čerstvá kyslá voda vyvierá aj v pravom uhle svätyne kostola“ (Vencko, 1927, s. 278). Pokusnou sondou na východnej strane oktogónu sme nezachytili svätyňu, takže objekt v prvotnej fáze predstavuje jednoliatu architektúru s pôvodnou klenbou, ktorú zhodne s predošlými datujeme do 13. storočia (obr. 4). Patrocínium Márie Magdalény má pútnická kaplnka medzi Richnavou a Krompachmi (Vencko, 1941, s. 273), ďalej pútnický románsky kostol nad obcou

Rakovnica (okr. Rožňava), dnes už len v rozvalinách. Prameň sv. Magdalény v Danišovciach (okr. Spišská Nová Ves) už v stredoveku slúžil na liečenie očných chorôb (kostol z 13. storočia je zasvätený úcte sv. Márie Magdalény). Keď by sme zmapovali ranostredoveké a stredoveké pútnické kostoly na Slovensku s pôvodnou dedikáciou zasvätenia, zisťujeme že väčšinu majú ženské tituly patrocínií, a to Mária, Anna, Mária Magdaléna a Helena. Tieto sa svätili vždy v letnom období. Objekty sa poväčšine nachádzajú mimo sídelných celkov, event. v priebehu stáročí pri niektorých vznikli menšie osady. Napr. samota Svätá Helena (dnes súčasť obce Drážkovce, okr. Martin) má ranogotický kostol, ktorý bol v r. 1611 prestavaný. Jej zemanía v roku 1361 žiadali súhlas, aby si pri ňom zriadili cintorín (listina v Letopise MS XI/1, s. 71), z čoho vyplýva, že pôvodne bol pútnickým objektom s príznačným patrocíniom. Nad obcou Krásnohorská Dlhá Lúka (okr. Rožňava) sa nachádza poloha „Kaplňa“ (kóta 398), ktorej názov konzervuje v sebe sakrálny objekt zasvätený sv. Helene (k roku 1675 sa totiž spomína „Szent Ilona réte“ [= lúka sv. Heleny] alebo „A kapolna meget“ [B. Illa, 1944–46, s. 555 a 563]). Pútnická kaplnka sv. Heleny je aj v katastri Hronského Beňadika (ľudove pút „k Jelenke“ – Habovštiak – Holčík 1979, s. 75 a 89).

V písomných prameňoch máme pútnickú kaplnku Narodenia Panny Márie (8. sept.) doloženú v *S pi š s k e j k a p i t u l e*. V testamente prepošta Mutimíra z r. 1273 sa volá „proccionalis capella“ a táto podľa révayovskej kanonickej vizitácie sa nachádzala zvonku „na evanjeliovej strane katedrálneho kostola“ (J. Hradzsky, 1901, s. 176 a 300). Na prelome 15. a 16. storočia bolo v *Sp. kapitule* založené Bratstvo sv. Valentína, ktorému bola pridelená táto kaplnka. Odvtedy sa hlavná púť konala na sviatok sv. Valentína (14. februára) a podľa neho dostala aj pomenovanie, ako to vyplýva z pázmányovskej kanonickej vizitácie z roku 1629 (J. Hradzsky, 1901, s. 174). Kaplnku na príkaz prvého spišského biskupa Karola Salbecka v roku 1781 zbúrali (Hradzsky, 1901, s. 176).

V roku 1974 v areáli kapituly medzi románskou bazilikou a biskupským palácom odkryl A. Vallašek torzo muriva kruhovej stavby o vonkajšom priemere asi 7 m (obr. 4), považujúc ju za rotundu P. Márie, postavenú „niekedy medzi polovicou 11. storočia a rokom 1273“ (A. Fiala – A. Vallašek, 1975, s. 132, obr. na s. 135). V deštruovanom južnom okraji muriva sa nachádzal hrob bez sprievodných nálezov, teda spočíval v superpozícii so stavbou. Autorov publikovaného nálezu treba tu poopraviť v tom zmysle, že odkrytý objekt predstavuje kaplnku sv. Ondreja a nie P. Márie. Nimi citovaný historiograf spišského biskupa Karola Salbecka (1776–1785) Samuel Matz, ktorý ju pred zbúraním v roku 1777 videl a zaznamenal, že „capella S. Andreae incommodum prorsis situm habebat, turri Ecclesiae cathedralis et desolato residentiae Episcopalis parieti adhaerens. Vetus, informis figurae rotundae, sacellum erat divi Andreae Apostoli honoribus dicatum, complectens unum altare.“ (J. Hradzsky, 1901, s. 177). Ďalej poznamenáva, že kaplnka bola taká malá, že sa do nej zmestil len kňaz s miništrantami a sotva ešte päť ľudí. Typ rotundy prostého kruhového pôdorysu s hladkým obvodovým múrom možno datovať na koniec 12. alebo na začiatok 13. storočia (V. Gerves-Molnár [-ová], 1972, s. 40–41). Kaplnka (rotunda?) P. Márie, oveľa staršia, čaká ešte len na svoje archeologické preskúmanie. Obidve stavby dali vlastne dnešnému Podhradiu starší názov ako Kostolná Ves, Kostolany, nem. Kirchdrauf – Kirchdorf (J. Hradzsky, 1901, s. 108, pozn. 1; ten istý v Zipsler Botc č. 50, 1879).

Prostý kruhový pôdorys má rotunda v neďalekých *B i j a c o v c i a c h*, situovaná do tesnej blízkosti dnešného farského kostola Všetkých svätých, a to na miernom návrší nad obcou (obr. 4 a 8:3). Rotunda je zasvätená východným svätcom sv. Kozmovi a Damiánovi. Povyše objektu je prameň, vyvierajúci zo skaly „Pod Chrastkou“, ktorého posvätnosť uctievala aj cirkev (záznamy z rokov 1740

Obr. 9. Poprad-Stojany; Nález stredovekej keramiky (12.-15. stor.). Autori obrázkov 1-9: Slivka - Javorský.

á 1752 u J. Vencku, 1941, s. 78–79; názov „Chrastka“ = chrasť nepriamo poukazuje na sakrálno-pútnický objekt – porovnaj Chrasť nad Hornádom alebo Svätá Chrasť pri Šintave – M. Slivka, 1982, s. 403–405). Rotunda o vnútornom priemere 7,8 m (vn. \varnothing = 6 m) je podľa V. Mencla súčasťou s tamojším včasnogotickým kostolom z 13. storočia (Mencl, 1937, s. 358). Jedná sa o intaktnú stredovekú stavbu zaklenutú kupolou na základe modulového princípu, ktorý sa uplatňuje ako v horizontálnom (pôdorysnom = 26 rímskych stop), tak i vertikálnom vývine (obr. 4). V roku 1740 bola barokovo upravená a vtedy boli zabielené nástenné maľby – podľa J. Vencku scény zo života svätcov Kozmu a Damiána (Vencko, 1941, s. 78). V. Mencl ju považuje za karner. Patrocínium tento predpoklad vylučuje. Úlohou budúceho výskumu je funkčné stanovenie a korelácia oboch objektov a tým aj presné časové vymedzenie. Patrocínium tunajšieho kostola Všetkých svätých bolo aj v názve tejto obce: v metácii Ordzovian z roku 1260 sa spomínajú „terra Beche“ a „terra Omnium Sanctorum“ (A. Fekete Nagy, 1934, s. 150–152); listina z r. 1283 spomína v osade Bechfalua kostol ku cti Všetkých svätých („quandam villam nostram Bechfalua vocatam, in qua ecclesia in honore omnium Sanctorum est constructa“ – Hazai okm. V, s. 67; A. Fekete Nagy, 1934, s. 151); pod názvom „villa Omnium Sanctorum“ sa spomína ešte aj na zač. 14. stor. (Sedlák, 1980, s. 311, č. 708).

O centrálnej stavbe – tetrakonche v Chrasti nad Hornádom (okr. Sp. Nová Ves) sme už podrobne referovali, aj keď s rozdielnou interpretáciou (Slivka, 1982, Javorský, 1981, s. 67–75).

Na základe starších historických údajov zaniknutá rotunda sa nachádza i nad dnešnou obcou Vojňany (7 km na JZ od Podolínce), na miestnom cintoríne. Časť základov videl ešte v r. 1770 pri kopaní hrobových jám tamojší farár (pozri J. Kútnik, 1967, s. 33–34). Kanonická vizitácia spišského prepošta J. Sigraya z r. 1700 (J. Hradsky, 1903–1904, s. 242) uvádza, že podľa staršej tradície sv. Vojtech keď šiel z Uhorska do Poľska, tu sa zastavil, pričom obrátil nejakého pohana Edena, miestneho šľachtica, ktorý zo svojej kúrie dal postaviť kostol, a to overujú aj základy starobylej stavby, nachádzajúcej sa na cintoríne. Aj keď tradícia nemusí mať objektívny historický substrát, rovnako upozorňuje na sakrálny objekt, ktorý si každopádne zaslúžia jeho preskúmanie.

Z uvedeného prehľadu vidno, že počet sakrálnych objektov centrálneho pôdorysu na Slovensku dosiahol už číslo 30 (v susednom Maďarsku je ich okolo 35 [V. Gerves-Molnár, 1972] a v Čechách a na Morave tiež asi toľko), no ich počet výskumom iste narastie. V príspevku sme sa snažili neoperovať výlučne formálnou stránkou jednotlivých objektov, ale hľadali sme užšie ale i širšie historické súvislosti. Na základe týchto komponentov uvažujeme, že väčšina z nich v prvotnej forme má povahu misijnno-pútnických stavieb. V takejto funkcii však ani archeológia neprináša rukolapnejšie doklady k ich presnému datovaniu a je preto nutné využívať všetky multidisciplinárne poznatky spojené so šírením kresťanstva v jednotlivých oblastiach Slovenska. Nové archeologické zistenia v oblasti Spiša (predovšetkým lokalita Spišské Tomášovce-Čingov) presvedčivo dokazujú nielen politickú príklonnosť k Veľkej Morave, ale aj jeho kultúrnu úroveň. Kontinuitu kultúrneho vývoja i v nasledujúcich storočiach možno doložiť rovnako historicky ako aj archeologicky.

Literatúra

- Bašo M., 1978: Vývoj a typologické východiská ranostredovekej centrálnej architektúry na Slovensku. Habilitačná práca. Bratislava, 273 s.
- Bohác Z., 1968: K otázke využitia zasväcení kostelů v oboru historickej geografie. In: Československý časopis historický 16, s. 571-584.
- 1970: Patrocinia kostelů při nejstarších klášterech a kapitulách v českých zemích. In: Historická geografie 5, 51-74.
- 1972: Patrocinia románských kostelů v Čechách. In: Historická geografie 8, 31-51.
- 1973: Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení. In: Československý časopis historický 21, s. 369-388.
- Budinský-Krička V., 1980: Kráľovský Chlmec. Nitra, edícia Materialia Archeologica Slovaca.
- Cibulka J., 1958: Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě.
- Drenko Z., 1982: Archeologický výskum v Dolných Strhároch. In: Zborník SNM - História 22, s. 105-122.
- Dvořáková V. - Krása J. - Stejskal K., 1978: Stredoveká nástenná maľba na Slovensku. Bratislava.
- Fackenberger F. - Mencl V., 1957: Výskum románskych pamiatok v Nitrianskom kraji. In: Pamiatky a múzce VI, s. 185-186.
- Fiala A. - Vallašck, A., 1975: Náčrt stavebného vývoja Spišskej kapituly do konca stredoveku. In: Vlastivedný časopis 24, s. 132-136.
- Fekete Nagy A., 1934: A Szepesség területi és társadalmi kialakulása. Budapest.
- Gerves-Molnár V., 1972: A középkori Magyarország rotundái. Budapest.
- Habovštiak A. - Holčík Š., 1979: Povelkomoravské hradisko na Beňadickej skale. In: Zborník SNM - História 19, s. 73-91.
- Hazai okm. 1876: Hazai okmánytár - Codex diplomaticus patrius VI. Budapest.
- Hradszky J., 1901: Initia progressus ac praesens status Capituli ad sanctum Martinum E. C. de Monte Scepusio olim collegiati, sub jurisdictione archiepiscopi Strigoniensis nunc vero Cathedralis sub proprio episcopo Scepusiensi constituti. Spišské Podhradie.
- 1903-1904: Additamenta ad Initia, progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis. Spišské Podhradie.
- Hurt R., 1934: Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I. (1205-1650). Olomouc.
- Chalupecký I., 1966: Pečate 16 spišských miest. In: Historické štúdie XI, s. 227-251.
- Chropovský B., 1972: Príspevok k problematike cirkevnej architektúry a počiatkom kresťanstva na Slovensku. In: Monumentorum tutela 8, s. 173-199.
- Illa B., 1944-46: Gömör megye. II. zv. Budapest.
- Jankovič V., 1966: Z minulosti Spišskej Soboty. In: Nové obzory 8, s. 149-173.
- Javorský F., 1981: Výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš v roku 1979. In: Študijné zvesti AÚ SAV 19, Nitra, s. 67-90.
- 1982: Prieskumy Výskumnej expedície Spiš. In: AVANS v roku 1981, Nitra, 1982, s. 110-129.
- Ječný H. - Piša V., 1967-68: Slovanský benediktinský klášter v Praze (Poznámky k úpravám a stavebnému vývoji). In: Monumentorum tutela 4, s. 127-156.
- Jesenák J., 1972: Expertízny posudok o príčinách porúch kostola v Hamuliakove. Bratislava, rukopis vo farskom archive v Šamoríne.
- Keller H. L., 1968: Reclams lexikon der Heiligen und der biblischen Gestalten. Stuttgart.
- Köszeghy E., 1930: Die Denkmäler der Antoniter in Drauz. Kežmarok.
- Kotrba V., 1969: Dvouložní gotické kostely na Spiši. In: Monumentorum tutela 5, s. 306-324.
- Kútník J., 1966: K predkartuziánskym dejinám Červeného kláštora pri Dunajci. In: Nové obzory 8, s. 176-192.
- 1967: Dve tradície z včasnostredovekých dejín Spiša. In: Vlastivedný sborník Spiš 1, s. 21-36.
- 1969: O pôvode pustovníka Svorada (K počiatkom kultúrnych dejín Liptova). In: Nové obzory 11, s. 5-122.
- Libal D., 1970: Historické konstrukce a výzkum architektury. In: Monumentorum tutela 6, s. 140 až 192.
- Machek V., 1957: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha.
- Malina J., 1976: Možnosti a metody archeologicko-petrografického výzkumu kamenných artefaktů středověku. In: Zborník SNM - História 16, s. 289-297.
- Marsina R., 1971: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. 1. Bratislava.
- Mencl V., 1937: Stredoveká architektúra na Slovensku. Praha - Prešov.
- 1948: Česká architektura doby Lucemburské. Praha.
- 1965: Vzťahy východného Slovenska ku gotike sliezsko-poľskej vetvy. In: Zo starších výtvarných dejín Slovenska. Bratislava, s. 25-51.
- Merhautová-Livorová A., 1970: Einfache mitteleuropäische Rundkirchen. Rozpravy ČSAV Praha.
- Mon. Vat., 1887: Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariae illustrantia séria I, 1. zv. Budapest.

- Münnich S., 1896: Igló királyi korona- és bányaváros története. Igló.
- Nekuda V., 1964: Z dílen středověkých hrnců na Moravě. Brno.
- Nešporová T., 1978: Trenčín. In: Významné slovanské náleziská na Slovensku. Bratislava, s. 217 až 223.
- Novák J., 1967: Slovenské mestské a obecné erby. Bratislava.
- Oswald F.–Schaefer L.–Sennhauser H. R., 1966: Vorromanische Kirchenbauten. München.
- Péterffy C., 1742: Sacra consilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae celebrata. Pars II. Viennae.
- Polla B., 1975: Stredoveké zaniknuté osady na Spiši. In: Nové obzory 17, s. 161–191.
- Radó P., 1947: Libri liturgiae manuscripti bibliothecarum Hungariae, tom. I. Budapestini.
- Radwański K., 1975: Kraków przedlokacyjny (rozvoj przestrzenny). Kraków.
- Rupp J., 1872: Magyarország helyrajzi története fötekintettel az egyházi intézetekre. II. Budapest.
- Sedlák V., 1980: Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. 1. Bratislava.
- Slivka M., 1982: Výsledky výskumu kostola v Chraští nad Hornádom, okr. Sp. Nová Ves. In: Archaeologia historica 7, Brno, s. 385–411.
- Slivka M.–Čaplovič D., 1983: Terénny prieskum v oblasti Šariša. AVANS v roku 1982, Nitra, s. 73–77.
- Sommer P., 1982: K postihnuteľnosti termínů ecclesia a capella v archeologických pramenech. In: Archaeologia historica 7, Brno, s. 453–468.
- Súpis pamiatok 1967–1969: Súpis pamiatok na Slovensku. 1.–3. zv. Bratislava.
- Szabó I., 1971: A falurendszer kialakulása Magyarországon (X–XV) század). Budapest.
- Šilhan J., 1981: Kaple a kaplan. In: Arch. historica 6, Brno, s. 248–251.
- Šolle M., 1982: Rotunda sv. Petra na Budči podle nových objevů. In: Archeologia historica 7, Brno, s. 443–450.
- Šmelhaus V., 1972: Villa. In: Historická geografie 8, s. 53–62.
- Špirko J., 1937: Husiti, jiskrovci a bratřici v dejinách Spiša (1431–1462). Levoča.
- 1943: Cirkevné dejiny I. Turč. Sv. Martin.
- Togner M., 1978: K rekonstrukci dvou gemerských rotund (Šivetice a Prihradzany). In: Najnovšie poznatky výskumu výtvarných pamiatok v objektoch vývoja architektúry v okrese Rožňava (sborník zo seminára). Rožňava, s. 72–81.
- Tomasewski A., 1974: Romańskie kościoły z emporami zachodnimi na obszarze Polski, Czech i Wegier. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Tóthová Š., 1979: Výsledky zisťovacieho archeologického výskumu v Liptovskej Ance, okr. Liptovský Mikuláš. In: Archaeologia historica 4, Brno, s. 83–90.
- 1980: K lokalizácii „Bieleho kostola“ v Holiči, okr. Senica. In: Archaeologia historica 5, Brno, s. 339–347.
- Trochta J., 1971: Zoznam stredovekých fár na Slovensku. IX. Spojená Gemersko-Malohontianska stolica. Rukopis v Hist. ústave SAV v Bratislave.
- Unger J., 1976: Archeologický výzkum trati „Klásterka“ u Pohořelic v letech 1970–1972. In: Archaeologia historica 1, Brno, s. 169–174.
- Ullčný F., 1971: Osídlenie Šariša v 13.–14. storočí – dolina Svinky. In: Nové obzory 13, s. 133–207.
- Vencko J., 1927: Dejiny štiavnického opátstva na Spiši. Ružomberok.
- 1941: Z dejín okolia Spišského hradu. Spišské Podhradie.
- VSO 1977: Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. 1. zv. Bratislava.
- Wagner C., 1778: Analecta Scepusii sacri et profani. III. Posonii et Cassoviae.
- 1780: Diplomatarium comitatus Sarosiensis. Posonii et Cassoviae.
- Walicki M., 1968: Sztuka Polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku. Warszawa.
- Weber S., 1891: Podolin város története. Budapest.
- Wenzel G., 1873: Árpádkori új okmánytár – Codex diplomaticus Arpadianus continuatus, zv. X. Budapest.
- Wimmer O., 1966: Handbuch der Namen und Heiligen (mit einer geschichte des christlichen Kalenders). Innsbruck.
- Zsigmondkori okl. 1951: Zsigmondkori okmánytár, ed. Mályusz E., I. zv. Budapest.

Zusammenfassung

Ergebnisse der archäologischen Forschungen an der Lokalität Poprad-Stojany

Ein Beitrag zur Erkenntnis der Zipser Zentralbauten

Der Beitrag behandelt vorerst die Ergebnisse der archäologischen Untersuchung eines Sakralbaus im abgekommenen Dorf Stojany pri Poprade und bringt eine Untersuchung ähnlicher Objekte aus dem Gebiet der Zips im Vorfeld der Tatra. Bei der im Jahr 1983 unternommenen Rettungsforschung

an der Lokalität Poprad-Stojany gelang es die Fundamente eines Rundbaus (Rotunde mit einem Außendurchmesser von 9 m und 120–130 cm starkem Mauerwerk) mit einem oktogonalen Bauwerk, dessen flach abgeschlossenes längliches Presbyterium und angebauter Sakristei, alles in Superposition, freizulegen (Abb.). Die beträchtliche Verwüstung des Objekts nach dessen Untergang im 15. Jahrhundert erschwerte es den Ostabschluß der Rotunde genau zu bestimmen, die Verfasser setzen aber – auf genaue Geländefeststellungen und geometrische Konstruktionen gestützt – voraus, daß er die Form einer gedehnt halbkreisförmigen Apsis besessen habe. Der polygonale Mantel des Oktogons ruhte nicht auf der vollen Kronenfläche des kreisförmigen Fundaments, sondern war exzentrisch aufgesetzt (im Interieur bis zu 20 cm). Die ermittelten Gräber oder Grabgruben waren zwar angegriffen und ausgeraubt, ließen aber doch erkennen, daß dort Mitglieder des örtlichen Adels beigesetzt worden waren. Den Aufbau des Oktogons als Eigentumskapelle verlegen die Verfasser in das 13. Jahrhundert. Wie aus dem Inhalt zweier päpstlicher Ablaßurkunden aus dem Jahr 1390 und 1398 hervorgeht, war die Kapelle nur eine Filialkirche der Pfarre im unweit gelegenen Sp. Sobota und dem hl. Anton, dem Eremiten, geweiht. Aus der Analyse und dem Vorkommen dieses Patroziniums in der Slowakei, das sich gerade auf dieses Gebiet konzentriert, geht hervor, daß es von einem eremitischen Benediktiner-Element in der Zeit vor der ungarischen Okkupation verbreitet wurde. Hinsichtlich der Funktion des ursprünglichen Bauwerks – der Rotunde, nehmen die Verfasser an, daß diese den Charakter einer kleinen Missionskirche besaß, bei der begreiflicherweise keine Bestattungen vorgenommen wurden. Das Dorf Stojany selbst, dem Namen nach slawischen Ursprungs, wurde bisher noch nicht untersucht. In der Nähe der Kapelle zeichnen sich die Fundamente eines Herrnsitzes ab, der auch in schriftlichen Quellen des 14.–15. Jahrhunderts erwähnt wird.

Der zweite Teil des Beitrags bringt die neuesten Ergebnisse der Erforschungen und Erkundungen ähnlicher Bauten mit zentralem Grundriß in der Zips, vor allem des in der Literatur gut bekannten Bauwerks in Podolíneč im Norden der Zips (hinter der Stadt am Friedhof), ursprünglich eines Oktogons mit markant hufeisenförmiger Apsis, das im 16. Jahrhundert durch den Anbau eines Langschiffs bereichert wurde. Die Versuchssonde an der Berührungsstelle des Oktogonschiffs und der Apsis ergab deren gegenseitige Bindung, allerdings ruht das Mauerwerk des Oktogons auf älteren kreisförmigen Fundamenten einer Rotunde (wobei eine markante Zäsur festgestellt wurde – Abb.). Vom Patrozinium dieses Objekts (St. Anna) und der Existenz einer geweihten Quelle in knapper Nähe des Objekts ausgehend halten die Verfasser dieses für einen Pilgerort (Analogien aus mehreren Gegenden der Slowakei).

Eine ähnliche Funktion mochte auch die Kapelle in Hörka (6 km östlich von Stojany) erfüllt haben, deren Presbyterium ursprünglich ein selbständiges Oktogon war (Breite 520 cm – Abb.). Dieses vorläufig in das 13. Jahrhundert datierte Objekt war Maria Magdalena geweiht. Angesichts der Tatsache, daß der oktogonale Bau kein Heiligtum besaß (was die Sondage bewies), und daß sich in ihm auch ein Sauerbunn befunden hat, wird die Möglichkeit nicht ausgeschlossen, daß es sich um ein Baptisterium gehandelt hat.

Weitere einfache Rotudentypen mit kreisförmigem Grundriß und glattem Umfangsmauerwerk (Spišská kapitula – St. Andreas mit Außendurchmesser von ca. 7 m und im ungewetzten Bojacovce – St. Kosmas und Damian mit Innendurchmessern von 7,8 m) datieren die Verfasser nur nach typologischen Kriterien an die Wende vom 12. zum 13. Jahrhundert. Abschließend betonen sie einige allgemeine Erkenntnisse aus dem Wissensstand über Zentralbauten auf dem Gebiet der Slowakei, die Wichtigkeit ihrer Funktion, und bestimmen auch das Arbeitsprogramm der künftigen Forschungen.

Texte zu den Abbildungen:

- Abb. 1. Poprad-Stojany – freigelegte Situation der Lokalität.
- Abb. 2. Poprad-Stojany – die einzelnen Schnittprofile (nach dem Plan auf Abb. 1).
- Abb. 3. Poprad-Stojany – Grundrisse des Sakralobjekts in dessen Bauentwicklung.
- Abb. 4. Grundrisse von Zentralbauten in der Zips.
- Abb. 5. Fotogrammetrischer Blick auf die freigelegte Architektur.
- Abb. 6. Poprad-Stojany – Gesamtblick auf das Objekt von Osten.
- Abb. 7. Poprad-Stojany. 1 – Situation im Westteil des Objekts, 2 – Blick von SW auf die freigelegten Reste des Heiligtums, 3 – Negativ der Rotundenfundamente mit Mörtelresten an der Wand der Fundamentfurche, 4 – Avers und Revers der Münze Wladislavs aus dem Jahr 1504, 5 Avers und Revers des Denars des Matthias Corvinus (1471–1481).
- Abb. 8. 1 – Podolíneč – St. Annt-Kirche, 2 – Podolíneč – Gundmauerwerk des Oktogons mit markanter Bauzäsur zwischen Schiff und Apsis, 3 – Bojacovce – Rotunde der hl. Kosmas und Damian, 4 – Hörka – Maria-Magdalena-Kapelle (im Abschluss ursprünglich ein Oktogon).
- Abb. 9. Poprad-Stojany: Funde mittelalterlicher Keramik (12.–15. Jh.).